

Barn, vuxna och konsten att filosofera

Miriam van der Valk

INLEDNING

*Om vad det egentligen kan betyda att **tänka väl**; om **filosofi** som ett **rationellt, relationellt** och **nyfiket sanningssökande**; och om **samtalet** som vägen till ökad förståelse*

Ett bra resonemang innehåller vissa särskilda komponenter. I bra resonemang känns *mönster* igen från andra sammanhang; man skönjer likheter, kanske något helt identiskt – och skillnader. En som tänker väl kan *klassificera* objekt, relationer och händelser. Hon kan *upptäcka* tvetydigheter och ana vad som saknas, eller till och med *översätta* det vaga till tydligt språk. Hon kan *identifiera* underliggande antaganden och motivationer, spåra implikationerna ett par steg bort, praktiskt tillämpa abstrakta principer på konkreta situationer och kritiskt

granska kausala förhållanden¹. Men inte nog med det. Hon kan *beakta obeaktade alternativ*, och ha *omdöme att avgöra* påståendens relevans och sanningsgrad.

Reasonableness is not pure rationality; it is rationality tempered by judgement.²

Logik handlar om förmågan att kontrollera om tankar och åsikter är inbördes konsekventa. Kanske hör du någon framföra en allmän princip i ett samtal, men samtidigt säga något som antyder att principen inte alltid följs. Det är lätt hänt, förstås. Livets partikulariteter hamnar utanför ens vanliga begreppsramar – men det skapar förvirring och obalans, och behöver vår uppmärksamhet. Att kunna bena ut, avgränsa, och *definiera begreppen* underlättar; vilka är premisserna egentligen, och är de verkligen relevanta? Är de sanna? Om en premiss är falsk, ska vi inte lita på slutsatsen heller, säger logiken. Det är något mycket lugnande med den tanken: det finns ett system som vi kan *lita på*.

---

¹ Cannon and Weinstein (1993), "Reasoning Skills: An Overview", *Thinking Children and Education*, Lipman et al (red.), sida 600

² Lipman, Matthew (2003), *Thinking in Education*, sida 8

Motsatsen till att tänka väl är att tänka slarvigt. Ett slarvigt resonemang består av hastigt ihopafsade lösningar baserade på bara de premisser som verkar tala till ens egen fördel ... Då gäller det att vara beslutsam: identifiera, definiera – tänk väl. Logiskt noggrann och samtidigt flexibel:

Critical thinking must be self-corrective thinking.³

Att *tänka väl* är att kultivera både moraliska och intellektuella dygder⁴. Mod, hederlighet, rättvisa, måttfullhet, integritet, öppenhet – allt detta är del i ansvarsfullt tänkande.

Kunskap är att veta *vad*. Färdigheter är att veta *hur*. Förståelse, i samma anda, är att veta *varför*. Filosofi är *att vilja veta* vem, vad, när, hur och varför. *Att filosofera* är att söka sanningen genom att tänka väl.

Ordet filosofi betyder kärlek till visdom. *Visdom* har att göra med förmågan att se mönster, förbindelser, och mening⁵. Det är något som har att göra med

---

³ Lipman, Matthew (2003), *Thinking in Education*, sida 13

⁴ Code, Lorraine. Citerad i Ohlsson och Sigge (2013), *Den barnsliga relativismen*, sida 44

⁵ Ohlsson och Sigge (2013), *Den barnsliga relativismen*, sida 46

planerat, outtröttligt och konsekvent tänkande. Och det är något man kan bestämma sig för:

One becomes a philosopher, not by virtue of intellectual gifts but by the exercise of will ...⁶

Filosofi är en *metod*. Filosofi är en ansats, ett inlopp och ett förhållningssätt. Vad som helst kan bli föremål för filosofiska undersökningar. Filosofi handlar om viljan att ta reda på *hur det är*; det är varje individs engagerade sökande efter visdom⁷. Det räcker inte att läsa om andra som sysslat med filosofi – att filosofera är att *tänka själva*.

Sokrates övade upp sina elevers förmåga att tänka själva genom att ställa dem frågor. Ändlösa frågor. *Kritiska frågor*, och inget utrymme för slarviga svar. Det lät väl ungefär såhär:

What reasons do you have for saying that?
Why do you agree (or disagree) on that point?
How are you defining the term you just used?
What do you mean by that expression?
Is what you are saying now consistent with what you said before?

---

⁶ Nelson, Leonard (1993), "The Socratic Method", *Thinking Children and Education*, Lipman et al (red.), sida 442

⁷ Nussbaum, Martha (1993), "Philosophical Books vs. Philosophical Dialogue", *Thinking Children and Education*, Lipman et al (red.), sida 300

Could you clarify that remark?

When you said that, just what is implied by your remarks?

What follows from what you just said?

Are you sure you're not contradicting yourself?

What alternatives are there to such a formulation?⁸

För Sokrates blev *samtalen* – idéutbytena – en garant mot självbedrägeri⁹: när vi pratar med andra, är det som att vi också lyssnar på oss själva *med de andras öron*. Dialogen, som sådan, bryr sig inte om hierarkier och skillnader. *Dialog insisterar på jämlikhet* och lika möjlighet: allas påståenden ska stödjas av argument¹⁰ – vi hjälps åt med formuleringarna om orden tryter.

If we want individuals who can think for themselves, then the classroom must be converted into a community of inquiry

---

⁸ Lipman, Matthew (1980), *Philosophy in the Classroom*, sida 112

⁹ Nelson, Leonard (1993), "The Socratic Method", *Thinking Children and Education*, Lipman et al (red.), sida 438

¹⁰ Lipman, Matthew (2003), *Thinking in education*, sida 218

where, following Socrates, one must follow the argument where it leads.¹¹

Vad handlar samtalen om? Det är inte uteslutande hjärngymnastik; det gäller att hitta närheten till verkligheten. Till vardagen. Till det som berör – det som oss angår. Till det som enträget pockar på. En filosof, minsann, är alltid beredd att försöka relatera också de dunklaste och mest obskyra idéer till praktiska problem, för att *förbättra vardagslivet*.

The philosophical attempt is universal, in the sense that the topics studied are supposed to be relevant to all human beings, and not just a few, to some, or to a particular group or class or nation ...¹²

Under samtalets gång kan något ger nya insikter, förvåna, orsaka skratt (och skratt, för övrigt, är också kommunikation: den som skrattar tiger inte). Horisonten breddas. Något *händer*. Något smälter, och blir till förståelse¹³. Det handlar inte om skapa

---

¹¹ Lipman, M. Introduktion till Mead, George Herbert (1993), "Language as Thinking", *Thinking Children and Education*, Lipman et al (red.), sida 320

¹² Maurice A. Finocchiaro (1993), "Philosophy as Critical Thinking", *Thinking Children and Education*, Lipman et al (red.), sida 675

¹³ Gadamer, Georg. Citerad i Svare och Herrestad (2004), *Filosofi för livet*, sida 84

något nytt, utan om att väcka och forma något som redan finns:

[it is] the art of teaching not philosophy but philosophizing, the art of not teaching about philosophers but of making philosophers of the students.¹⁴

---

¹⁴ Nelson, Leonard (1993), "The Socratic Method", *Thinking Children and Education*, Lipman et al (red.), sida 437

BAKGRUND

Om skola, karriär, relationer, livet, döden och andra omständigheter som gagnas av solida resonemang (och varför dröja med goda vanor)

Den som planerar att köpa ett hus kommer att kontrollera källaren för vattenläckor. Under takpannorna på vinden också, för den delen. På samma sätt kan vi granska våra föreställningar om jaget, världen, tiden – och kopplingarna sinsemellan. Filosofera noggrant, flexibelt och självkorrigerande:

... ‘what are my fundamental assumptions concerning the good life?’, ‘How do I create the greatest meaning and coherence in my existence?’, ‘What kind of fundamental values do I live according to right now, and what kind of values would I like to live by ...’¹⁵

Det finns mycket i samhället som är potentiellt vilseledande. Många som glömt det där om varje individs engagerade sökande efter sanningen – det finns många halvfabrikat till buds. Reklambudskap, till exempel. Eller politiska evangelier. Mirakelpiller,

---

¹⁵ Hansen, Finn T (2002), ”The Use of Philosophical Practice in Lifelong and Self-Directed Learning”, *Philosophy in Society*, Herrestad et al (red.), sida 64

snabba cash, och vanligt grupptryck. Som blir till återvandsgränder och kejsarens nya kläder.

Fallasier kallas sådana argumentativa grepp som på olika sätt gör det svårt för den som utsätts för dem att granska dem kritiskt:

Det är svårt att upptäcka att de saknar hållbarhet eller relevans eller bådadera. Fallasier finner man ofta i propaganda och annan övertalande kommunikation där man fokuserar mer på att få en person att göra något än att få personen att inse något ...¹⁶

Studiet av fallasier har intresserat filosofer sedan antiken; ingen vill ju vara lättlurad. Om man känner igen knepen, trillar man inte dit lika lätt och låter sig inte manipuleras.

Vad ska man köpa? Hur ska man rösta? Hur ska man bete sig? Vad betyder ordet ”snäll”? Vad betyder begreppet ”en god kamrat”?

Är ”en god kamrat” alltid ”snäll”?

Etik är den del av filosofi som sysslar med frågor om moral. Vad är det *rätta*, till exempel – och vad är det

---

¹⁶ Björnsson, Kihlbom och Ullholm (2009), *Argumentationsanalys*, sida 143

goda? En som studerar etik filosofiskt lär sig att *evaluera olika ställningstaganden*; att *evaluera olika arguments giltighet och bärkraft*, istället för att fokusera uteslutande på att lära sig utantill sådant som kan vara svårt att minnas i pressade situationer.

To listen to an adult announcing what is right or wrong does not give rise to the same elevated understanding of a point of view as does being provided the opportunity to formulate one's own reasoning and arguments, with support and input from other persons at a similar cognitive level ...¹⁷

Med ett självreglerande kritiskt tänkande, och övning, kan missgärningar och dumheter snart mest börja likna en oförmåga att *föreställa sig konstruktiva* sätt att ta sig an en situation. *Upptäckter* görs ofta av sådana som har en generell idé om vad det är de söker, men som ändå förhåller sig öppet till vad som skulle kunna dyka upp. Att förbereda sig; hitta sätt att göra sig beredd på det nya; att fantisera, *kombinera* – så föds nya koncept och idéer.

---

¹⁷ Gardelli, Nilsson et al (2015), "To Colorize a Worldview Painted in Black and White", *International Journal of Humanities and Social Science*, sida 5

En duktig snickare skiljer sig från en sämre bland annat genom sin större förmåga till fantasi, att kunna föreställa sig alternativa sätt att lösa en uppgift.¹⁸

Filosofi är alla vetenskapers moder. Vad vi oftast läser om är resultaten – men inte *vägen dit*. Vi lär oss lösningarna, men borde också undersöka problemen:

Just as scientists apply scientific method to the exploration of problematic situations so students should do the same if they are ever to learn to think for themselves. Instead, we ask them to study the end results of what the scientists have discovered; we neglect the process and fixate upon the product. /.../ Discoveries and inventions seldom just happen.¹⁹

Filosofiska diskussioner kan vara med hela tiden. Oavsett ämne. Oavsett bevis, forskarrapporter och experiment. Filosofen intresserar sig för allt som har att göra med *hur det är*; hur kan vi veta något – hur kontrolleras fakta? – hur började allting egentligen,

---

¹⁸ Ohlsson och Sigge (2013), *Den barnsliga relativismen*, sida 64

¹⁹ Lipman, Matthew (2003), *Thinking in Education*, sidor 15; 197

vad är människans plats i universum, finns Gud?

Det gäller frågor som *måste diskuteras utan empiriskt underlag*.

Existentially speaking, there's no difference between children and adults: we are all ignorant and therefore in search of the truth about our lives. If we're not in search of the truth, it is generally not because we have found the truth, but because we have forgotten about our ignorance.²⁰

Filosofi är ett verktyg för att ta sig an sådant vi alla kommer att möta under livets gång:

We all have to suffer, labour, be guilty, be subject to chance, and die.²¹

Det är så lätt att låsa sig, handfallen och överrumplad. Det händer filosofer också, men när dammet lagt sig, kan man skönja *en ända att börja vid*.

---

²⁰ Olsholt och Schjelderup (2002), "Philosophy for Children – A Norwegian Approach", *Philosophy in Society*, Herrestad et al (red.), sida 126

²¹ van Deurzen, Emmy (2002), "Predictable Difficulties in Daily Living: Existential Psychotherapy as a Road to Human Understanding", *Philosophy in Society*, Herrestad et al (red.), sida 143

UNDERSÖKNING

Om vad forskningen rapporterar om **filosofins effekter**; och om **filosofens uppgift** som samtalsledare

Barn som lärt sig att noggrant ifrågasätta fakta beter sig precis i enlighet med *vetenskapliga deviser*. Här finns motivation, engagemang och koncentration. Nyfikenhet förenat med omsorg och respekt för sanning och goda skäl – och en *tillåtande, sökande och skeptisk öppenhet* i förhållande till andras idéer och uppfattningar:

... vem vet var sanningen egentligen döljer sig? Det är svårt att överskatta öppenhetens betydelse för ett effektivt sanningssökande.²²

Övning i kritiskt tänkande förbättrar förmåga att både *identifiera argument* i tal och skrift, men också bedöma deras *beviskraft*. Barn och unga som deltagit i filosofiska samtal begär argument i större grad än andra, innan de själva byter åsikt.²³

... du ser *varför* [argumenten] är bra eller

---

²² Ohlsson och Sigge (2013), *Den barnsliga relativismen*, sida 80

²³ Malmhøst och Ohlsson citerade i Gardelli, Nilsson et al (2015), "To Colorize a Worldview Painted in Black and White", *International Journal of Humanities and Social Science*, sida 6

dåliga. Samtidigt ökar din förmåga att förstå vilken sorts *ytterligare* information eller argument som skulle kunna tala för eller mot ett visst svar på en fråga du intresserar dig för.²⁴

Students learn to *object to weak reasoning, build on strong reasoning, accept the responsibility of making their contributions within the context of others, accept their dependence upon others, follow the inquiry where it leads, respect the perspectives of others, collaboratively engage in self-correction* when necessary and take pride in the accomplishments of the group as well as oneself.²⁵

Forskning på *filosofi med barn* rapporterar sammanfattningsvis ökad hör- och läsförståelse; bättre resultat i matematik; förhöjd förmåga att *uttrycka sig* i tal och skrift; ökad *självkänsla*, kreativt tänkande, kognitiv disposition, och emotionell intelligens.²⁶

---

²⁴ Kihlbom och Ullholm (2009), *Argumentationsanalys*, sida 11

²⁵ Sharp, Ann Margaret (1993), "The Community of Inquiry: Education for Democracy", *Thinking Children and Education*, Lipman et al (red.), sida 337

²⁶ Trickey and Topping, (2004), "'Philosophy for Children': A Systematic Review", *Research Papers in Education*, sida 371

There may [also] be ‘sleeper’ gains that could take years to show.²⁷

Att fundera filosofiskt över sitt eget liv ger *autonomi*. Med en egen uppfattning om *det goda livet* kan var och en göra de val som känns riktiga; berätta sitt liv med egna ord. *Omdöme* krävs så snart vi står inför motstridiga känslor, eller inför alternativ som alla verkar lika bra eller dåliga²⁸ ... En viss inre stabilitet kan behållas. Vissa inre resurser kan tillkallas för att bygga upp sig själv igen, efter hårda fall. Meningsfulla förklaringar till vad som hänt känns möjliga.

A lucid view of the darkest situation is already, in itself, an act of optimism. Indeed, it implies that this situation is *thinkable* ...²⁹

Det finns något annat också. Något mycket speciellt:

---

²⁷ Ibid., sida 368

²⁸ Lipman, Matthew (2003), *Thinking in Education*, sida 171

²⁹ van Deurzen, Emmy (2002), "Predictable Difficulties in Daily Living: Existential Psychotherapy as a Road to Human Understanding", *Philosophy in Society*, Herrestad et al (red.), sida 149

One thing I have frequently observed, and which I think has deep significance, is a feeling that I have found the dialogues to produce in those attending them. /.../ ...if I forced myself to describe it, I would attempt to do so by saying that it consists in a certain kind of *happiness*.³⁰

Det handlar om samma sorts lycka som att träffa en kär vän.

Filosofens huvudregel i samtalsledarrollen bör vara att hon *anpassar sig* efter situationen³¹, inte minst för att det är omöjligt att veta vad som kommer att dyka upp näst i ett barns huvud. Filosofen behöver vidare vara *utmanande*, frågvis, nyfiken och – helst – tillsammans med en grupp som är villiga och beredda att på riktigt diskutera sådant som är viktigt för dem.

Filosofen bör vara av finkänslig art. Kanske någon blivit retad, och vill prata om det: här finns potentialen för ett riktigt intressant, avgörande samtal – men det kommer också att kännas obehagligt en stund. Filosofen behöver varsamt

---

³⁰ Svare, Helge (2002), "The Philosophy of Dialogue", *Philosophy in Society*, Herrestad et al (red.), sidor 245-6

³¹ Achenbach, Gerd. Citerad i Svare och Herrestad (2004), *Filosofi för livet*, sida 148

kunna leda en diskussion *från det partikulära till det generella*.

Filosofens åtagande är ett engagemang, ett intensivt lyssnande och en koncentration med avsikt att göra samtalet till ett filosofiskt samtal så att de berörda själv ska kunna se klarare.³²

Filosofen, som lärt sig vad stora filosofer tidigare tänkt, kan också låta gamla referat knyta an till dagens diskussion; låta deltagarna se att deras tankar har en plats, en rymd – om det får gruppen att stärka sin tilltro till sin egen tankeförmåga:

... the philosopher as a leader of a process that empowers people through thinking.³³

Genom att skapa en atmosfär där allas – barns som vuxnas – perspektiv utsätts för noggrann granskning *bemyndigas* eleverna; de börjar tänka själva³⁴. Den filosofiska processen internaliseras. Det handlar inte om att vinna eller förlora, utan om att granska allt

---

³² Jönsson, Bodil (2004), "Inledning" i Svare och Herrestad, *Filosofi för livet*, sida 10

³³ Herrestad, Henning (2002), "Short Socratic Dialogue", *Philosophy in Society*, Herrestad et al (red.), sida 102

³⁴ Johnson, Tony W (1993), "Teaching as Translation", *Thinking Children and Education*, Lipman et al (red.), sida 252

som sägs, varje idé eller påstående som förs fram; att undersöka underbyggnaden, se efter om den är relevant i sammanhanget, väga för och emot och eventuellt leta efter andra perspektiv ...³⁵

Teacher: So I'm grown up and educated but I ask questions. And you're kids and you give answers, right?

Student: You mean, the more educated we become, the more we ask questions instead of give answers? Is that it?

Teacher: What do you think?³⁶

Moral reasoning permeates the entire rational enterprise. The heart of rationality is surely an appeal to a mutual recognition of independent minds. And a rational person is surely one who regards others as capable of raising considerations that deserve to be taken seriously into account ...³⁷

---

³⁵ Svare och Herrestad (2004), *Filosofi för livet*, sida 104

³⁶ Lipman, Matthew (1980), *Philosophy in the Classroom*, sida 95

³⁷ Cannon and Weinstein (1993), "Reasoning Skills: An Overview", *Thinking Children and Education*, Lipman et al (red.), sida 604

SLUTSATS

Om filosofi som ett sätt att **behagfullt ta sig an livets angelägenheter**; om **filosofiska samtal** i skolan som en **universalförberedare** och sedermera **livslång kompanjon**

De beteenden vi önskar för barnen ska vi se till att de övar på. Att dela upp stora, svåra problem i mindre delar, till exempel, och att föreställa sig hur situationen kan transformeras till bättre alternativ. Enligt *Aristoteles* förvärvs egenskaper – dygder – genom *beteende*: utför dygdiga handlingar, och du blir dygdig. *Härma* en modig person, så blir du modig. Förhåll dig måttfullt till dina aptiter, så blir du en måttfull människa ...³⁸

Världen är ousinligt förbryllande. Filosofi är smittsamt.

Den som filosoferar behöver inte komma fram till en viss slutledning vid ett visst tillfälle. Men varje gång ett filosofiskt problem dyker upp, kan filosofiska tekniker som begreppsanalys och logik underlätta och förtydliga sökandet efter *hur det är*. De gemensamma samtalen – den filosofiska

---

³⁸ Ohlsson och Sigge (2013), *Den barnliga relativismen*, sida 57

utredningen – blir det som öppnar upp, och gör det möjligt att *framställa sin egen förmåga* att växa:

[it opens up] capacities that lead beyond themselves, that open up new avenues for learning /.../ Since the river is forever changing, a riverboat pilot must develop an understanding of how different forces and conditions interact to impact the river's course.³⁹

Filosofi gör för *medvetandet* vad *medicin* gör för kroppen. Att filosofera är att ägna sig åt att förverkliga essentiella aspekter av att vara människa⁴⁰. Filosofi uppmuntrar den där friska aningen om själva livets överhängande nödvändighet. Slarva inte bort det här – *tänk väl*.

Seeking the truth means reaching out for the absolute, the infinite, the total perspective /.../ If we should think it meaningless to seek such infinite goals – because we feel that such goals cannot possibly exist – we no longer seek the truth itself, but only some partial truth, some truth that may be altered

---

³⁹ Johnson, Tony W (1993), "Teaching as Translation", *Thinking Children and Education*, Lipman et al (red.), sida 251

⁴⁰ Svare, Helge (2002), "The Philosophy of Dialogue", *Philosophy in Society*, Herrestad et al (red.), sida 250

or even discarded at a later stage. But then we would be ... unphilosophical.⁴¹

Låt oss vara filosofiska. Att filosofi kan börja så enkelt med ett barn säger något viktigt om *filosofi* – och något viktigt om *barn*⁴². Och filosofi praktiserad i samtalsform i grupper skapar gemenskap av precis det slag vi aldrig kan få nog av.

A community comes into being. People who undertake such a program of learning together become friends – not, as a rule, intimates, because their purpose is to look not to each other but rather to a common enterprise – yet nevertheless serious and steady companions.⁴³

---

⁴¹ Olsholt och Schjelderup (2002), "Philosophy for Children – A Norwegian Approach", *Philosophy in Society*, Herrestad et al (red.), sida 125

⁴² Matthews, G (1980), *Philosophy and the Young Child*, sida 55

⁴³ Brann, Eva (1993), "A Way to Philosophy", *Thinking Children and Education*, Lipman et al (red.), sida 484

• www.filoprax.se • kontakt@filoprax.se •